

คำสำคัญ : บทบาทผู้นำ/ผู้นำท้องถิ่น

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ผู้นำท้องถิ่นจึงมีบทบาทอย่างมากต่อการดำเนินงานภารกิจของท้องถิ่นทั้งการพัฒนาทางการเมืองท้องถิ่น บทบาทการเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่น ความเป็นผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการพัฒนาเชิงรุก ประชาชนและชุมชนต้องยกระดับเชิงคุณภาพของการมีส่วนร่วม จะเป็นผู้รับเพียงอย่างเดียวไม่พอ จะต้องสามารถร่วมปฏิบัติ และทำในสิ่งที่ตนเองต้องการด้วยตนเอง (Active Participants) สามารถทำการตัดสินใจเริ่มด้วยตนเอง และจัดการตนเองได้ ซึ่งกล่าวได้ว่าประชาชนและชุมชนต้องมีความสามารถในการแสดงความเป็นผู้นำ และบริหารจัดการภาวะผู้นำ การพัฒนาทักษะปัจเจก ความเข้มแข็งของชุมชน และการสร้างเสริมศักยภาพชุมชนระดับต่าง ๆ จึงเป็นการจัดการ การพัฒนาที่สำคัญและทำให้เรื่องการบริหารกับการพัฒนาสังคมเกื้อหนุนส่งเสริม และบูรณาการเป็นเรื่องเดียวกันได้เป็นอย่างดี (พระสุรชัย เตชปญโญ อ่างถึงใน เชื้อ เมืองพาน, 2551, หน้า 2)

อย่างไรก็ตาม ความเป็นผู้นำ แม้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการยกระดับการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนา โดยองค์รวมของสังคม แต่ก็มีความหมายที่แตกต่างกัน เช่น ผู้นำ หมายถึงตัวบุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่ในการเป็นผู้นำ ซึ่งโดยทั่วไปเราแบ่งผู้นำออกเป็นสองแบบ คือ ผู้นำแบบเป็นทางการ และผู้นำโดยธรรมชาติ ประชาชนและชุมชนส่วนใหญ่ของสังคมไทย มักรู้จักแต่เพียงผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำโดยตำแหน่ง อีกทั้งรับรู้ตนเองเพียงการเป็นราษฎรคอยเป็นผู้ตาม และเป็นผู้ที่ต้องได้รับบริการจากการที่มีผู้อื่นมาทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ ซึ่งทำให้หลายสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตและเป็นสิ่งที่ต้องร่วมสร้างด้วยตนเองขาดพลังจัดการให้ทัดเทียมกับความจำเป็นของโลกปัจจุบัน ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการและอื่น ๆ

ความเป็นผู้นำในมุมมองนี้อาจหมายถึง ผู้ที่มีคุณสมบัติและลักษณะการเป็นผู้นำ ซึ่งผู้นำและผู้อยู่ในตำแหน่งการนำ จะมีอยู่อย่างหลากหลาย อีกทั้งอาจจะแตกต่างกันในความเป็นผู้นำ แม้ในฐานะการเป็นผู้นำในเรื่องเดียวกัน โดยทั่วไปเรารู้จักความเป็นผู้นำโดยจำแนกไปตามวิธีการนำและวิธีการที่ใช้แสดงความเป็นผู้นำ เป็นต้นว่า ผู้นำเชิงอำนาจ ผู้นำทางปัญญา ผู้นำทางความรู้ ผู้นำทางจิตใจ ผู้นำเชิงบารมี ผู้นำทางค่านิยม ผู้นำทางการปฏิบัติ นำทางความดีงาม การจำแนกผู้นำด้วยตำแหน่งผู้นำ มักทำให้ชุมชนและสังคมรู้จักความเป็น

*บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่องบทบาทผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น กรณีศึกษา ตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.วราภรณ์ จุลปานนท์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

**นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต โครงการสำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตรมหาวิทาลัยรามคำแหง

ผู้นำในความหมายที่แคบ ต่อเมื่อศึกษาเรียนรู้ศักยภาพและทุนทางสังคม ตลอดจนความสามารถพิเศษที่ปัจเจก แต่ละคนจะมีความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติของตนเอง เราจึงจะสามารถเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วปัจเจกแต่ละคนมี รายละเอียดที่ไม่เหมือนกัน อีกทั้งสามารถแสดงความเป็นผู้นำออกมาในเงื่อนไขแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น บางคนรู้เป็นหมอ บางคนรู้เป็นชาวนา บางคนรู้ทำมาค้าขาย บางคนรู้สร้างความสุขแก่ผู้อื่น บางคนรู้ความเป็นครู บางคนรู้การช่าง บางคนรู้ปกป้องคุ้มภัยชุมชน บางคนรู้ถ่ายทอดสื่อสาร บางคนเก่งทำเรื่องส่วนรวม บางคนเก่งทำอาหารเลี้ยงดูผู้คน และอีกสารพัดที่หลากหลายอยู่ในความเป็นมนุษย์

อริสโตเติล ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตที่สมบูรณ์ได้ด้วยการอยู่เพียงลำพัง หากต้องอาศัยกันและกันจึงนำไปสู่การตัวรวมกันเป็นสังคม มนุษย์กับสังคมเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กัน เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมเป็นสังคม มีการพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนแนวคิดทัศนคติระหว่างกัน การพึ่งพาอาศัยกันตลอดเวลา ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้วิธีการที่จะอยู่ร่วมกัน การปรับตัวตลอดจนการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสังคมนั้นๆ การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง มีผู้นำทำหน้าที่ในการปกครองกลุ่ม และนำกลุ่มให้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายในกลุ่มหรือสังคมนั้นๆ ให้เจริญงอกงาม กล่าวได้ว่าผู้นำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชนหรือสังคม เพื่อนำชุมชนนั้นไปสู่ความเจริญก้าวหน้าหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์สูงสุดของคนในชุมชน การคัดเลือกผู้นำชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะผู้นำ ชุมชนนั้น มีผลต่อการคงอยู่ ความเจริญ หรือการล่มสลายของชุมชน ตลอดจนการสร้างความสำเร็จก้าวหน้า ในด้านต่างๆ ของชุมชน จากอดีตจนถึงปัจจุบันที่โลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ความสำคัญของผู้นำชุมชนยังมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสถานะที่กระแสการตื่นตัวต่อกระแสประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง มีการเรียกร้องให้กระจายอำนาจในทุกระดับ ทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่น โดยเฉพาะระดับท้องถิ่น เพราะการส่งเสริม และการพัฒนาท้องถิ่นถือเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน รัฐบาลจึงได้มีนโยบายกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น โดยให้ท้องถิ่นได้มีรูปแบบของการเป็นองค์กรที่สามารถปกครองตลอดถึงกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาและสนองตอบความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสม เป็นการบริหารที่เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการบริหารงานทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะ แท้จริงแล้วประชาชนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการบริหารงานภาครัฐอย่างแท้จริง (Kanapol, 2016)

ผู้นำท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชน การวิจัยในเรื่อง “บทบาทผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น กรณีศึกษา ตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับด้านพฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่น ซึ่งบทบาทผู้นำท้องถิ่น ถือเป็นชนชั้นนำ (Elite) ในชุมชน ที่มีบทบาทอย่างมากโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล บทบาทความสำคัญของผู้นำสะท้อนให้เห็นอิทธิพลในทางปฏิบัติ และจะก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลง หรือมุ่งประสงค์ให้สอดคล้องต่อความต้องการของชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างไร เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับ กระแสการกระจายอำนาจของรัฐ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในท้องถิ่นมากขึ้นเพียงไรและสามารถ เข้ามาแก้ไข ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ตามเจตนารมณ์ในการวางแผนของกระบวนการกำหนด นโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือไม่ ซึ่งผู้ที่เป็นตัวกำหนด

ทิศทาง ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการโดยเฉพาะการแสดงบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล และจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทผู้นำและการเข้าสู่อำนาจของผู้นำโดยโครงสร้างและผู้นำโดยธรรมชาติในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
3. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ศึกษาจากข้อมูลในอินเทอร์เน็ต บทความ วารสาร ข่าวทางสื่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้จากการรวบรวมเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับบทบาทผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น และแนวทางแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาบทบาทผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น พื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่า อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี พบว่า

เข้าสู่การเป็นผู้นำท้องถิ่น

จากการศึกษา พบว่า บทบาทผู้นำในท้องถิ่นมีลักษณะที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ความสามารถมากกว่าผู้นำโดยธรรมชาติ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้นำนั้นมีความสำคัญมากโดยเฉพาะความสำเร็จในการบริหารงานภายในชุมชน การอำนวยความสะดวกในการบริการประชาชน ตลอดจนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในชุมชน การมีภาวะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารงาน การที่จะประสบความสำเร็จนั้นย่อมต้องอาศัยความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่าย กระจายความรับผิดชอบอย่างเป็นธรรมไปสู่ชุมชน และใช้ภาวะผู้นำให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับทุกสภาพการณ์ได้และใช้ความรู้ความสามารถ ของตนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

บทบาทในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น

จากการศึกษา พบว่า บทบาทผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นจะต้องมีบทบาทในด้านการดูแลโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนให้มีความกินดีอยู่ดี ทั้งในเรื่องอุปโภคและบริโภค มีบทบาทในด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี สร้างรายได้ในชุมชน ส่งเสริมสุขภาพที่ดีให้กับคนในชุมชน มีบทบาทในด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย มีบทบาทในด้านการส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว มีส่วนใน

การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนมีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น มีบทบาทในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นการวางแผน การควบคุมดูแล มีบทบาทในด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไม่ให้สูญหายไป โดยจะต้อง มีการพัฒนาตนเองใน 4 เรื่อง ดังนี้

1. ต้องมีความมุ่งมั่นในการอุทิศตน ซึ่งประกอบด้วย ความวิริยะอุตสาหะ เพราะในการดูแลชุมชนย่อม มีอุปสรรค และปัญหาคอยทำลายความตั้งใจและสมาธิ ดังนั้นผู้นำจะต้องไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและปัญหาใด ๆ ที่จะส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน และผู้นำต้องมีจุดมุ่งหมายในการอุทิศตนเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า จุดมุ่งหมาย ของการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนประสบความสำเร็จต้องทำอะไรอย่างไรบ้าง ซึ่ง Yukl (1999) อธิบาย ว่า การที่ผู้นำให้ความใส่ใจในการทำงาน จะทำให้ระบบและกระบวนการในการทำงานพัฒนาต่อไปได้ใน ทิศทางที่ถูกต้อง

2. ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม ต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ใน ศีลธรรมได้แก่ พรหมวิหาร 4 คือ มีความ เมตตา รากิ โคร เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความ ซื่อสัตย์สุจริต และวางตนให้เหมาะสม นอกจากนี้ควรยึดมั่นใน หิริโอตตปปะ คือ ธรรมคัมภีร์ครองโลก

3. ต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน จะต้องกำหนดให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย มีส่วน ร่วมในการกำหนดวิธีการ ตลอดจนขั้นตอนในการปฏิบัติและนโยบายต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือ ในชุมชนของตนเอง ดังที่ สายทิพย์ สุดดีพันธ์ (2534, หน้า 92) ได้อธิบายว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นการ เปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนา โดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลักโดยอย่าง น้อยที่สุดประชาชน ต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพ ความ เป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

4. ต้องเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง จะต้องเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงระบบ การบริหารภายในชุมชนให้ไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงใด ๆ อาจจะมีทั้งการต่อต้านและการสนับสนุน จากคนในชุมชนซึ่ง สุกัญญา เอ็มเอ็มธรรม (2546, หน้า 39) ได้อธิบายว่า ผู้นำจะต้องทำความเข้าใจและต้อง รับรู้ถึงแรงผลักดันในการเปลี่ยนแปลงและการต่อต้าน การเปลี่ยนแปลง เพื่อการจัดการการเปลี่ยนแปลงไปใน ทิศทางที่ต้องการ

ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานของผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น

จากการศึกษา พบว่า มีปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ดังนี้

1. ปัญหาเกี่ยวกับการตั้งกฎกติกา ควบคุม และรักษากฎระเบียบ ต่าง ๆ
2. ปัญหาเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ปัญหาเรื่องผลประโยชน์ของชุมชน

แนวทางแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้นำในการพัฒนาเทศบาลท้องถิ่น

จากการศึกษา พบว่า ผู้นำจะต้องใช้ความสามารถในการเจรจา การให้ความรู้ แนะนำ สร้างความ เข้าใจร่วมกัน ผู้นำที่ดียังต้องสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับสถานการณ์

การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ ผู้นำจะต้องทำงานบนพื้นฐานของการรักษามลประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นหลัก

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการกำหนดนโยบายการพัฒนาศักยภาพผู้นำในท้องถิ่น โดยใช้วิธีการฝึกอบรมเป็นแนวทางในการพัฒนา โดยในการพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือระยะที่ 1) การฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำที่ดีและการปฏิบัติตนของผู้นำ ระยะที่ 2) การนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปปฏิบัติงานในชุมชน และระยะที่ 3) ใช้การประเมินผลจากประชาชนในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาว่าผู้นำในท้องถิ่นอื่น ๆ มีลักษณะภาวะผู้นำอย่างไร เพื่อนำมาเปรียบเทียบกัน และลักษณะภาวะผู้นำเหล่านั้น เป็นอุปสรรคต่อการบริหารงานหรือไม่ และถ้าผลการศึกษา พบว่าคุณลักษณะภาวะผู้นำบางอย่างไม่เหมาะสมแล้วจะได้หาทางในการพัฒนาต่อไปในอนาคตอย่างไร

บรรณานุกรม

- กวี วงศ์พุด. (2542). *ภาวะผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร : พี.เค.อินเตอร์พริ้นท์.
- กษิระ ศรีเจริญ . (2535). *ภาวะผู้นำการเมืองของพระยาพลพลพยุหเสนา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิท สุขภิรมย์ . (2522). *การสำรวจความคิดเห็นของผู้ได้บังคับบัญชาต่อการควบคุมงาน ของผู้บริหารระดับกลาง*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จักรกฤษณ์ ต้นติพงษ์. (2522). *การศึกษาพฤติกรรมเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ผู้บริหารธนาคารไทย*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตระกูล มีชัย. (2538). *สภาตำบล*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุชมและบุตร จำกัด.
- ถวิล ไพรสมนต์. (2512). *ภาวะผู้นำทางการบริหารของนายเทศมนตรี*. วิทยานิพนธ์พัฒนาบริหาร. ศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
- เทียมจันทร์ อ้าแหวน . (2521). *บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2487)*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บรรจง อภิตติกุล. (2527). *การบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพมหานคร : วัชรินทร์การพิมพ์.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2537). *การจัดการองค์การ*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประทาน คงฤทธิศึกษาการ. (2525). *ทฤษฎีการปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประทีป จงสีธรรม. (2528). *ผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทย*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประหยัด หงส์ทองคำ. (2523). *การพัฒนาประเทศโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เผด็จ โสมจะบก . (2521). *อิทธิพลของข้าราชการฝ่ายปกครองในฐานะผู้นำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการตำแหน่งนายอำเภอ*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระสุรชัย เตชปณโณ (เชื้อ เมืองพาน). (2551). *ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจในจังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์ในการศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ไพฑูรย์ โพธิสว่าง. (2532). *ผู้นำชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : ศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจและการสร้างอำนาจให้กับตน*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภิรมย์ แสนอิสระ. (2523). *จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับการปกครองในระบอบรัฐสภา พ.ศ. 2501 – 2506*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มัญญ มาคะสิระ. (2529). *การรักษาอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2491 – 2500*. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒประสานมิตร.
- มณฑล มือนันต์, ร.ต.ต. (2521). *วัฒนธรรมการเมืองของบุคคลชั้นนำท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลชั้นนำจังหวัดสิงห์บุรี*. วิทยานิพนธ์ น.ม. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพงศ์ เกษมสิน . (2546). *การบริหาร*. กรุงเทพมหานคร :ไทยวัฒนาพานิช.
- สุวิน สุขสมกิจ. (2523). *พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ ศึกษากรณีระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศน.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย หิรัญโต. (2546). *การปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- McFarland. (1979). *Management : Foundation & Practices*. 5 th ed. New York : Macmillan Publishing Inc.
- Mitchell, T. R., & Larson, J. R. (1987). *People in Organizations : An Introduction to Organization Behavior (3rd ed.)*. New York: McGraw-Hill.